9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı
9th International Congress of Turcology Proceedings Book

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

DOI: 10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.022

II. Mustafa'nın Son Seferi Zenta Muharebesi'ne Dair Bir Vak'anüvis Notu ve Kaynak Olarak Değeri

A Chronicled Note About Mustafa II's Last Expedition: The Expedition of Zenta and Its Value as a Source

Dilek Seniha CENEZ ÜLKER[1]

[1]İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: D.S.C.Ü. 0000-0002-1220-6191

ÖZ

1683 yılında başlayıp 1699 Karlofça Antlaşması ile biten ve ''Büyük Türk Savaşları'' olarak adlandırılan bu dönem, XVII. yüzyıl Osmanlı askerî ve siyasi tarihi bakımından öne çıkmaktadır. Bu savaş döneminin son halkası olan 1697 Zenta Muharebesi, bir Osmanlı padişahının ordu başında sefere çıktığı son savaş olması hasebiyle Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dönemin kroniklerine göre ''Ceddi Kanuni gibi muzaffer bir komutan'' olarak anılmak isteyen II. Mustafa, şehzadeliğinden beri edindiği tecrübeler neticesinde askerî faaliyetlere ağırlık vermiş ve II. Viyana Kuşatması ardından kaybedilen toprakları geri almak için 1695 ve 1696 yıllarında Avusturya ile giriştiği harplerde başarılı olmuştu. Bu iki seferin başarı ile sonuçlanmasından dolayı Avusturya'ya son bir darbe daha indirerek siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal alanlarda da Osmanlı Devleti'ni öne çıkarmak arzusunda olan padişah, üçüncü sefer için derhal hazırlıklara başlamıştı. Sefer için lojistik hazırlıkların yanı sıra seferin hangi güzergâh üzerinden yapılacağı konusu da sefer neticesi için belirleyici unsurlardan biri olacaktı.

Bu çalışmada Zenta Sefer güzergâhı ile alakalı olarak Osmanlı harp meclisinde yapılan tartışmaları içeren ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Vakanüvislik Kalemi Defterleri fonunda (A.VKN.d) bulunan bir vak'anüvis notu ile ilgili bilgi vermek amaçlanmaktadır. Bu vakanüvis notunun içeriği Zenta Seferi'nin hangi güzergâhtan hareketle gerçekleştirileceği tartışmaları hakkındadır. Ancak notu önemli kılan diğer bir husus ise XVII. yüzyıl çalışmaları için önemli bir kaynak olan Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın kaleme almış olduğu Zübde-i Vekayiât ile arasındaki benzerliktir. Bu sebeple bildiride bu benzerlikler hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Ayrıca Moritz von Angeli'nin 1876 yılında kaleme aldığı ''Feldzüge gegen die Türken 1697 - 1698 und der Karlowitzer Friede 1699'' adlı çalışmasında Osmanlı harp meclisindeki tartışmalar ile ilgili verilen bilgilerden istifade edilerek de karşılaştırmalar yapılacaktır. Böylelikle Zenta Sefer güzergâhı ile ilgili elde ettiğimiz bilgiler çok yönlü olarak incelenerek Zübde-i Vekayiât'ın değeri ve Osmanlı arşiv belgelerinin önemi Zenta Seferi münasebetiyle bir kez daha vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Mustafa, Prens Eugen, Zenta Seferi, Osmanlı Askeri Tarihi, Osmanlı-Avusturya Savaşları, Osmanlı Kronikleri, Osmanlı Arşivi, Vakanüvis

Başvuru/Submitted: 18.05.2021 **Kabul/Accepted:** 22.08.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Dilek Seniha CENEZ ÜLKER (Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: dilekseniha.cenez@ogr.iu.edu.tr

Atıf/Citation: Cenez Ülker, D. S. (2022). II. Mustafa'nın son seferi Zenta Muharebesi'ne dair bir vak'anüvis notu ve kaynak olarak değeri. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 275-288). https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.022

ABSTRACT

The period known as the Great Turkish Wars, which started in 1683 and ended with the Treaty of Karlowitz in 1699, stands out in terms of the 17th-century Ottoman military and political history. The last battle of this military period was the Expedition of Zenta in 1697 and has an important place in Ottoman history as the last campaign with an Ottoman sultan leading the army. According to the chronicles of the period, Mustafa II, who wanted to be remembered as a victorious commander like Suleyman the Magnificent, focused on military activities as a result of the experiences he'd gained since his princedom and success in the wars with Austria in 1695 and 1696 for reclaiming the lands that had been lost after the Siege of Vienna in 1683. Due to the success of these two campaigns, the Sultan wanted to bring the Ottoman Empire to the fore in political, military, economic and social fields by inflicting a final blow on Austria and immediately started preparations for the third campaign. In addition to the logistical preparations for the expedition, the issue of which route the expedition would take would also be one of the factors determining the outcome of the expedition.

This study aims to give information about a *vak'anuvis* [chronicle] note containing the discussions in the Ottoman war council regarding the Zenta Expedition route, which is found in the Ottoman Archives of the Prime Minister's Office (BOA) in the Fund of Chroniclers (A.VKN.d). The content of this chronicled note involves the discussions on which route the Zenta Expedition would take. However, another point that makes the note important is the similarity between it and the *Zübde-i Vekayiât* written by Defterdâr Sarı Mehmed Pasha, which is an important source for 17th-century studies. For this reason, this study will provide detailed information about these similarities and also make comparisons by making use of the information given about the debates in the Ottoman war council in Moritz von Angeli's (1876) work *Feldzüge gegen die Türken 1697 - 1698 und der Karlowitzer Friede 1699*. Thus, the information this study has obtained about the Zenta Expedition route will be examined in a multi-faceted manner, emphasizing the value of *Zübde-i Vekayiât* and the importance of Ottoman archival documents once again with regard to the Zenta Expedition.

Keywords: Mustafa II, Prince Eugen, Zenta Expedition, Ottoman Military History, Ottoman-Austrian Wars, Ottoman Chronicles, Ottoman Archive, 17th Century

Giriş

Osmanlı'da tarih yazımının devletin kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra başlandığı bilinmektedir. XV. yüzyılın başlarında Orhan Gazi'nin imamı İshak Fakih'in oğlu Yahşi Fakih'in "*Menâkıb-ı Âl-i Osman"* adlı eseri ilk Osmanlı tarihi olarak bilinmektedir. Bugün elimizde olmayan bu eserin varlığını Âşıkpaşazâde aracılığı ile öğrenmekteyiz. Âşıkpaşazâde 1413 yılında Geyve yakınlarında hastalanmış ve bir süre Yahşi Fakih'in yanında kalmıştır. Bu ziyareti sırasında Yahşi Fakih'in döneminde şahit olduğu olayları kaleme aldığı eserini okumuş ve daha sonra bu eserin Yıldırım Bayezid devrine kadar gelen kısmını Yahşi Fakih'in menakıpnamesinden faydalanarak kaleme almıştır. Bugün ise elimizde bulunan ilk Osmanlı tarihi Ahmedî'nin *İskendernâme*'sidir. Ahmedî'nin bu eseri *"Dâsitân-ı Tevarih-i Mülûk-ı Âl-i Osman"* adlı kısmında Ertuğrul Gazi'den Yıldırım Bayezid devri ortalarına kadar gelen dönemi ihtiva etmektedir. Bu ilk tarihlerden sonra II. Murad döneminde başlayan Arapça ve Farsça tercüme faaliyetleri Osmanlı tarihçiliğinin doğuşunda önemli rol oynamıştır (Özcan, 2013, s. 141). Tarihî takvimler ile anonim Osmanlı tarihlerinin yazımı da bu dönemde başlamış ve gelişmeye devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde tarih yazımında bir yavaşlama olmasıyla beraber Enverî, Karamanî Mehmed Paşa ve Şükrullah bin Şehabeddin Ahmed'in eserleri ön plana çıkmıştır. Osmanlı tarih yazımında önemli bir yere sahip olan dönem ise II. Bayezid devridir (Özcan, 2013, s. 143). Bu dönemde Âşıkpaşazâde, Neşrî, İdris-i Bitlisî, Tursun Bey önemli eserler telif etmişlerdir. XV ve XVI. yüzyıllarda ise selimname, süleymanname ve şehnamelerin yazımı yaygınlaşmıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde gazavatname, fetihname, genel tarihler, vakayinameler ve seyahatnameler olmak üzere çeşitli türden eserler kaleme alınmıştır.

Resmî tarih yazımının yani vakanüvisliğin bir kurum olarak ihdası ise XVIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1697-1702) resmî bir kurum hâline gelen vakanüvisliğin ortaya çıkışı net olmamakla beraber Kanuni Sultan Süleyman dönemi şehnamenüvisliğinin ardılı olduğu en yaygın görüştür. Bir diğer görüş ise vakanüvisliğin II. Bayezid'in İdrîs-i Bitlisî'ye ve Kemalpaşazâde'ye Osmanlı tarihi yazdırması ile başladığı ve ilerleyen süreçte IV. Mehmed'in emri ile vakayinamesini kaleme alan Abdurrahman Abdi Ağa'nın ilk vak'anüvis olarak kabul edilmesidir (Kütükoğu, 2012, s. 457). Ancak IV. Mehmed'in bu emrinin geçici bir maksat ile husule gelmesinden dolayı Abdurrahman Abdi Paşa'nın ilk vakanüvis olarak belirtilmesi yanlış bir yaklaşım olacaktır. Hâlbuki Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak ilk resmi vak'anüvis'in Nâima olduğu tartışmasız kabul edilen son görüştür. Nâimâ, Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın kendisine tevcih etmiş olduğu görev üzere Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi'nin tarih müsveddelerini düzenlemiş ve birkaç cüz halinde Amcazâde'ye sunmuştur. Bu vazife karşılığı Nâimâ'ya günde 120 akçe maaş bağlanarak kendisine görev beratı verilmiştir. Bu berat vak'anüvisliğin resmî bir görev hâline gelmesinin ilk aşaması olmuştur (Kütükoğu, 2012, s. 458).

Vak'anüvisliğin imparatorluğun son dönemlerine kadar devam etmiş bir kurum olması hasebiyle Osmanlı Arşivi'ndeki milyonlarca belge arasında bu müesseseye ait çok kıymetli izler bulunmaktadır. Arşiv fonlarından olan Bâb-ı Âsafî, Bâb-ı Defterî, Sadaret ve Topkapı Sarayı fonlarında vakanüvislere ait kayıtlar bulunmakla beraber Sadaret ve Bâb-ı Âsafî fonlarında da

vakanüvis kalemleri bulunmaktadır. Sadaret fonu Vakanüvis Kalemi (A.VKN)'ndeki notlar resmî vak'anüvis olan Lütfi Efendi'nin evrakından müteşekkildir (Erdoğan, 2019, s. 104). Bâb-ı Âsafî fonundaki vakanüvis notları ise dosya ve defter olarak iki kalemde tasniflenmiştir. Vakanüvislik Kalemi'ndeki (A. VKN) on beş dosyada kısa kısa çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Vakanüvislik Kalemi Defterleri DE (A. VKN. D) üç defterden müteşekkildir. Bu defterlerden en eski tarihlisi (H.929/M.1522-1523) ve Peçevî'ye ait olduğu belirlenen nüshalardan oluşan defterdir.[1] 1791 tarihli olan diğer defter ise 1787-92 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İstanbul'da düzenlenen bir meşveretin notlarını ihtiva etmektedir. Bildirimizin konusunu teşkil eden üçüncü defter ise ağırlıklı olarak 1697 Zenta Muharebesi'ni konu edinmektedir. Kısa bir bölümde ise II. Mustafa'nın 1695 ve 1696 yıllarındaki seferlerine değinilmiştir.[2] Baş ve son kısımları eksik olan bu defter ile Defterdâr Sarı Mehmed Paşa'nın 1656-1704 tarihleri arasındaki olayları kaleme aldığı *Zübde-i Vekayiât* adlı eseri arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir.

1697 Tarihli İsimsiz Vakanüvis Notunun Muhteviyatı, Kaynak Olarak Değeri ve Zübde-i Vekayiât ile Benzerliği:

Çalışma konumuzu oluşturan vakanüvis notunun hangi tarihte kaleme alındığı bilinmemekle beraber, bu not muhtevası bakımından 1697 tarihli olarak kaydedilmiştir. Sekiz sayfadan müteşekkil olan defterin yaklaşık bir buçuk sayfası kelime kelime Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın *Zübde-i Vekayiat*'ı ile benzerlik taşımaktadır. Bundan başka bazı kısımları ise Zübde-i Vekayiat'ın sadeleştirilmiş hâliyle yazılmıştır. Burada akla ilk gelen, bu vakanüvis notunun Defterdar Mehmed Paşa'nın eserini kaleme alırken tuttuğu müsveddelerden biri olup olamayacağı sorusudur. Çalışmamızda esasen bu hususa değinilecektir.

Askerî tarih ile ilgili hazırlanmış bir çalışmada mevzu bahis olan notun Peçevî'ye ait olduğu belirtilmiştir.[3] Peçevî'nin yaklaşık olarak 1059 (1649) yılında vefat ettiği bilindiğine göre Zenta Savaşı'nın gerçekleştiği 1697 senesinde hayatta değildir (Hancz, 2007, s. 217). Bu sebeple de bu notun Peçevî'ye ait olması imkânsızdır. Elimizdeki bu isimsiz vakanüvis notu Zenta Seferi esnasında (24 Muharrem 1109/ 12 Ağustos ve 25 Muharrem 1109/ 13 Ağustos 1697) tarihinde olmak üzere Belgrad'da iki kez toplanan ordu meclisindeki güzergâh tartışmaları, Veziriazam Elmas Mehmed Paşa ve diğer vezirler arasındaki husumeti, Titel Kalesi'nin fethi gibi önemli konuları içermektedir. Bundan dolayı bu vakanüvis notunun o döneme şahit olan biri ya da Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın kendisi veya onun eserinden faydalanmış olan bir başka kişi tarafından kaleme alındığı kesindir.

Konu edindiğimiz isimsiz vakanüvis notu II. Mustafa dönemi ve esasen Zenta Seferi'ne dair bilgiler içermektedir. Notta ilk olarak Temeşvar Kalesi muhasarasından bahsedilmiştir. Bu muhasara neticesinde Avusturya ordusu 10 bin askerini kaybetmiştir. Sultan II. Mustafa'nın kendisi de çarpışma alanında bulunmuş ve bu sırada aynı zamanda hocası da olan Şeyhülislam

1 Bu nüsha hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan, 2019.
2 Bu seferlerle ilgili çalışma için bkz. Sevinç, 2010.
3 Yazar burada A.VKN.d 1699 numaralı ve Peçevî'ye ait olduğu tespit edilen Vakanüvis notu ile karıştırmış olmalıdır. Bkz. Tuğluca (2012).

Feyzullah Efendi'nin manevi desteğini almıştır (BOA, A.VKN.d.1700, s. 2).[4] Dönem kroniklerine bakıldığında bu olaydan bahsedilmemektedir. II. Mustafa Edirne'den sefer için harekete geçtiğinde sırasıyla Filibe, Sofya ve Niş'ten geçerek Belgrad'a ulaşmıştır. Temeşvar, konumu itibarıyla bu hat üzerinde değildir. Hâlbuki Osmanlı ordusu 23 Safer 1109/10 Eylül 1697'de Temeşvar'a gelmişti ve ertesi gün ordu Tisa Nehri'ni geçerken Prens Eugen'in saldırısı ile mağlup olmuştu (Topal, 2001, s. 319). Yani padişah seferin başında değil sonundayken Temeşvar'daydı. Bu bakımdan vakanüvis notunda bahsi geçen Temeşvar Kalesi'nin muhasarası kısmında sadece II. Mustafa ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi arasındaki yakın ilişki hususu diğer kroniklerle örtüşmektedir. Özetle defterin bu bölümündeki anlatım hatalıdır.

Vakanüvis notunun bir sonraki bahsi Belgrad'da toplanan ordu meclisinde sefer güzergâhı ile ilgili gerçekleşen tartışmalardır. Öncelikle vakanüvis notunda kısaca bahsedilen bu tartışmaların detayına değinmek gerekmektedir. II. Mustafa, 22 Muharrem 1109/10 Ağustos 1697'de orduyla Belgrad'a geldikten iki gün sonra burada bir gün arayla iki kez meclisi toplamıştır.[5] İlk toplantıda Sadrazam Mehmed Paşa, ordunun Pançova tarafından geçerek Temeşvar'a ilerlemesi gerektiğini ileri sürmüştür. (24 Muharrem 1109/12 Ağustos 1697) Bu toplantıda hararetli tartışmalar yaşanmış hatta Sadrazam Elmas Mehmed Paşa Varadin yönünü diretenleri ölüm ile tehdit edecek hâle gelmiştir (Nusretname, 2001, s. 298). Yapılan tartışmada Temeşvar fikrini kabul etmeyen tarafın önde gelenleri Amcazâde Hüseyin Paşa, Mısırlızâde Vezir İbrahim Paşa ve Bostancı Mahmud Paşa idi. Paşalar ordunun Temeşvar tarafından gitmesi fikrine şiddetle karşı çıktılar. Çünkü önceki seferlerde bu bölgede elle tutulur bir başarı kazanılamamıştı. Paşalar bunun yerine Varadin Kalesi'nin fethedilmesi gerektiğini savundular (Özcan, 2000, s. 126).[6] Toplantıda bir sonuca ulaşılamayınca Temeşvar muhafızı Koca Cafer Paşa çağırıldı. Koca Cafer Paşa'nın 1695 ve 1696 yıllarındaki her iki seferde Belgrad ve Temeşvar'da başarılı olması hasebiyle görüşleri önem taşımaktaydı (Afyoncu, 2018, s. 292). Ertesi gün Koca Cafer Paşa'nın dâhil olduğu ikinci toplantıda da Temeşvar yönü diretildi. Bu hususla alakalı olarak, diğer kaynaklarda olmayan bir bilgi Köprülü tarafından verilir. Buna göre (Köprülü, 1950) Koca Cafer Paşa'nın Temeşvar'ı diretmesindeki amacı Paşa'nın Temeşvar'da yaptırdığı yapıları padişaha göstermek istemesinden kaynaklanmasıdır. Tüm itirazlara rağmen Sadrazam Elmas Mehmed Paşa ve Koca Cafer Paşa'nın Pançova'dan hareketle Tuna Nehri'nden köprülerle Titel karşısına geçilmesi; Titel

4 *"...Pâdişâh-ı mansuru'l-liva hazretleri pâyidâr oldukları yerden bir adem çıkmayup iktizâ eder ise bizzât düşman tarafına yürümek üzere mütevakkıf ve müntehî olmuşlardı. Hâceleri Şeyhülislâm Es-seyyid Feyzullah Efendi yanlarından ayrılmayup kalb-i hümâyûnlarına takviyet verip böylece sâbit kadîm oldular Allahu te'alâ hazretleri dahî duaları kabul ve Nemçe keferesine kahr u tedmîr ile mahzûl ve asâkîr-i islâmı mensûr ve muzaffer eyleyup melâin-i hasirîn yüzü karasıyla kayrıla kayrıla bayrakları atıp ve idbâr ve ferâra aceleden nâşi küçük topları bile bırakıp taburları olduğu mahale yıkılup gittiler. On bin mikdarı düşman eksik olduğu yığılan laşelerden belli oldu ve cenerallerden dahî kimi helâk ve kimi mecrûh olup avn-i hakla gereği gibi intikam alındı ve tabur iftân u hizân geri vilâyetine gitmekle asker ve zâhire vaz'ıyla Temeşvâr kalesi ve muhasarada mecrûh olanlar atâyâ-yı hümâyûn ile muteyyibu'l-hâtır olup bu sene-i mübârekte bu feth ü nusrete kana'ât olunmağla askeri vakitsiz yormamak üzere geri Belgrad'a ve andan Edirne'ye meserret ve şadumanıyla avdet olundu..."*

5 Târih-i Raşid'de önce Sadrazam'ın otağında daha sonra Padişah huzurunda olmak üzere iki kez ordu meclisi kurulduğu belirtilirken, Nusretname'de her iki toplantının da Sadrazamın otağında gerçekleştiği belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bkz: (Tarih-i Raşid, 2013, s. 543-544; Nusretname, 2001, s. 298)

6 *"... Üç senedir gelürsüz güdersüz, küffârdan bir karış yer aldığınuz yok. Bu kadar hazîne itlâf ve asâkir-i İslam it'âb olunur, eğer mühimmât-ı levâzımınız tekmîl ise münâsib olan Varadin Kal'asın muhâsara eylemek gerekdir..."*Anonim Osmanlı tarihinde geçen bu husus, Moritz von Angeli tarafından da aynı ifadelerle belirtilmiştir. *"... Nur Amudschasa de Huss ein Pascha von Belgrad sprach ein freimüthiges, sachgemässes Wort: „Das dritte Mal zieht Ihr schon ins Feld, ohne den Ungläubigen eine Spanne Erdreich abgenommen zu haben; wenn Ihr mit Vorrath versehen seid, so belagert Peterwardein"*. Bkz: (Angeli, 1876, s. 114)

Kalesi'nin fethinin ardından Segedin, Göle ve Yanova kaleleri ve etrafı ele geçirildikten sonra Orta Macar tarafına gidilmesi kararı alındı. *Zübde-i Vekayiât* yazarı Defterdar Sarı Mehmed Paşa; yapılan bu toplantılarda bazı vezirlerin ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin Temeşvar'a doğru gidilmesini içten içe tehlikeli buldukları fakat Elmas Mehmed Paşa'ya olan düşmanlıklarından dolayı aksi bir görüş belirtmediklerini aktarmaktadır (Zübde, 1995, s. 621; Tarih-i Raşid, 2013, s. 543). Sadrazama olan bu gizli düşmanlık bahsi sadece *Tarih-i Raşid*, *Zübde-i Vekayiât* ve elimizdeki isimsiz vakanüvis notunda geçmektedir (BOA, A.VKN.d.1700, s. 2).[7] Bu duruma karşı eleştiriler de söz konusu olmuştur. *Zübde-i Vekayiât* ile benzer olarak isimsiz vakanüvis notunda ise bu eleştiri şöyle yapılmıştır (BOA, A.VKN.d. 1700, s. 2-3):

> *"... On iki sene edâ-yı din ü devlet serhad-i mansûreye sergîr olup ekseriyâ baht kendulere müsâ'id olmağla niçe kale ellerine giriftâr ve niçe bin hanedân sevinip ve kalıp müslimînden infi'al ve inkisâr eksik olmayup feryâd ve figânları evc-i asımana su'ud etmişken hakk-ı sübhân u te'alâ hazretleri şevketlu şecâatlü pâdişâh-ı islâmpenâh hazretlerinin eyyâm-ı sa'adet encâmlarında bu kadar fütühât-ı cemîle ve e'dâ üzerine gâlibiyet ile zafer ve nusret yüzün göstermişken herkes bâ-husûsvekâlet-i devlet-i aliyye ile behremend olanlar nefsâniyet-i külliyet ile def' ü düşmanı kahr ile veliyyü'l-ni'am olan devlet-i âliye hidmetine sıdk u hulûs ve ittihâd-ı kulûb ile dâmen dermiyân etmeleri kâffe-i i'nâma menfa'atlu ve kendileri selâmetlû ve hakk indinde makbûl bir iş iken kemâl-i gaflet ve tegaza-yı nefs-i say' ile tenâzû ve tehâsuma başlayıp müteferrîk oldular..."*

Hâlbuki Silahdâr Mehmed Ağa (Nusretname, 2001, s. 298), Şeyhülislam Feyzullah ile sadrazamın arasında bir husumetten ziyade birliğin olduğunu anlatmaktadır. Bu şekilde bakıldığında ise *Zübde-i Vekayiât* ile isimsiz vakanüvis notu benzer bilgiler içermektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; sefer güzergâhı tartışmaları ile ilgili dönem kroniklerindeki ortak ifadeler Sadrazam ve Koca Cafer Paşa'nın Pançova'dan Temeşvar'a ve buradan Orta Macar'a gidilmesi düşüncesini aktarırken sadece Koca Cafer Paşa'nın mühürdarı olan Ali Ağa'nın kaleme aldığı *Târih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa'*da (Kreutel, 1981, s. 198) başka bir anlatım vardır. Buna göre Osmanlı ordusu Moriş Nehri'ne köprüler kurup Göle (Gyula) sahrasındaki kaleyi Avusturya'dan almalı, ardından Jenö (Yanova) Kalesi'ni de ele geçirdikten sonra Orta Macar'a gelip buranın halkının desteği ile bölgedeki diğer kalelerin de alınmasının ardından Varad'a (Großwardein) ya da Erdel'e (Siebenbürgen) gidilebileceği anlatılmaktadır.[8] Yani Mühürdar Ali'ye göre Koca Cafer Paşa'nın esas planı Orta Macar ve Erdel yönüne doğru

7 *"... Esnâ-yı seferde vezîr-i a'zâm hüsn-i mu'aşeret ü telattuf üzere olmadığından ba'zı evzâ'ından vüzerâ-yı a'zâm ve sâir reüsâ-yı asker ile beynlerinde adâvet ve buğz hâsıl olup Edirne meştasında dahî lisândan sudûr eden kelimâtdan ziyâde müte'ellîm olmalarıyla herkes tarafından rûgerdân ve arz u vücudunu sıyânet için birbirine istinâda başlamışlar idi. Pâdişâh-ı gayûr hazretlerinin bu ihtilâf ve münâferete ilm-i âlileri şâmil olmayup gayret ü himmet hüsrevânîleri muktezâsınca tedârukatda kimesneye kusur ettirmeyup ve sefer zahmetini ihtiyâr ile yine bahar faslında hareket ve Belgrad sahrasına nüzûl ve nehr-i Tuna'dan ubûr buyurup vüzerâ dahî Bosna ordusunda çok olup vezîr-i a'zâm ile adem-i mevâlât ve memâlat sebebiyle hademât-ı aliyyede ittifak ve ittihadları olmayup belki işi bir mikdâr ber-akis olmağla vezîr-i a'zâmın başın bir hal gele deyu meşverette ve me'mûr oldukları hizmette ekseri hayırlı söz söylemeyip ve işin tekmîline say u ihtimâm eylemeyup hayr-ı hâh devlet-i aliyye olan ukalânın gam ve amelleri kalplerinde câgir idi..."*

8 Orijinal nüshası Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'nde mevcut olan Târih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa adlı eser Abdülhadi Uysal tarafından çalışılmakta olup yakın zamanda istifadeye sunulacaktır. Bu sebeple çalışmada Kreutel'in hazırladığı Almanca neşir kullanılmıştır.

ilerleyerek buradaki kaleleri alıp, yaklaşık 50 bin Macar asinin de yardımıyla da Erdel'de savunmasız kalan kentleri alarak bölgeye hâkim olunmasını sağlamaktı (Kantemir, 1980, s. 262-263). Dimitri Kantemir'e göre (Kantemir, 1980, s. 263) Koca Cafer Paşa'yı Erdel'e doğru yönlendiren ise Tökeli İmre olmalıdır.

Amcazâde Hüseyin Paşa ilk toplantıdan sonra bir süre Belgrad'da beklemişti. Bu esnada tüm olup bitenleri de anlamaya başlamıştı (Zübde, 1995, s. 621). Amcazâde, padişah huzurunda gerçekleşen ikinci toplantıda Temeşvar kararında ısrarlı olanların bu ısrarlarını bilmeden mi yoksa kasten mi sürdürdüklerini sormuş ve Avusturya askerinin hilekâr olduğunu söyleyerek nehir geçitlerinde Osmanlı askerini birbirinden ayırarak savaştığını belirtmiştir. Avusturya askerinin, Osmanlı birliklerine nehir üstüne kurulan köprülerden geçerken önce müdahale etmeyip daha sonra ordu biraz ilerlediğinde saldırdığına ya da geride kalan Osmanlı askerlerinin üzerine saldırdığına defalarca şahit olunduğunu, bunun son örneğinin ise Raba Vak'ası (1664 St. Gotthard Savaşı[9]) olduğunu hatırlatmıştır. Eğer Padişah Belgrad'da durmayıp asker ile hareket ederse Başka'da geçişi oldukça zor birçok nehrin bulunduğunu, bu nehirler geçilse dahi toprağın savaşa elverişli olup olmadığı hakkında bir bilgiye sahip olunmadığını belirtmiştir. Bu sebeple askerin geri çekilmesi gerektiğinde arkada kalan düşmanın Osmanlı ordusunu tüm ağırlığı ile nehri tekrar geçerken imha etme tehlikesinin olduğuna dikkat çekmiştir. Fakat Zemun'dan geçilip seferin yönü Varadin'e çevrilir ve bu kale muhasara edilirse ordu Tuna'dan uzaklaşmayacağı için zahire sıkıntısı yaşanmayacağının üstünde durmuştur (Zübde, 1995, s. 622; BOA, A.VKN.d. 1700, s. 3). Amcazâde'nin bu açıklamaları dönem kroniklerinde benzer şekillerde yer almakla beraber, çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere *Zübde-i Vekayiât* ile isimsiz vakanüvis notu arasında bu bölüm neredeyse kelime kelime benzerlik taşımaktadır:

> *"... Hatta huzûr-ı hümâyûnda meşveret-i kübrâ olundukda dahî vükelâdan ekseri hatâen mı yoksa*[10] *garazen mı Tisa suyunu Titel altından geçip ve Felve köprüsünü dahî mürûr ile Başka yakasına varılıp tabur ile makatla*[11] *ve muharebeye*[12] *tergîp etmeleriyle vezîr-i müşârun-ileyh Hüseyin Paşa bu mâkule gaflet ile lisâna gelen akvâl-i nâşâ istemeyi*[13] *istisvâb etmeyüp Nemçe düşmanı umûr-ı cenkte mekkâr u hilekâr olup bu mâkule su geçitlerinde asker-i islâmın birer takrible bir bölükte ayırmaya ânınla cenk ve cidâl edegelmiştir. Bu sebepten suları mürûra ibtidâdan mâ'nî olmayup nice def'a mürûr etmiş veyâhud etmeyup geri kalmış bir miktar asker üzerine yürüyüp çok kere*[14] *ve bâ-husûs Rabe vak'asında hasâret eylediği*[15] *ma'lûmdur.*[16] *Şevketlu pâdişâh-ı islam-penâh hazretleri Belgrad'da*

9 St. Gotthard Savaşı için bkz: (Kolçak, 2012; Tuğluca, 2012, s. 185-197).

10 Zübde-i Vekayiât'ta burada "'*amden mi"* ifadesi vardır.

11 Bu ifade isimsiz vakanüvis notunda yer alırken Zübde-i Vekayiât'ta yer almamaktadır.

12 Zübde-i Vekayiât'ta burada *"sâirler"* kelimesi vardır.

13 "*bu mâkule gaflet ile lisâna gelen akvâl-i nâşâ istemeyi"* ifadesi isimsiz vakanüvis notunda geçmektedir.

14 Zübde-i Vekayiât'ta burada *"vâki olmuştur"* ifadesi vardır.

15 Zübde-i Vekayiât'ta burada *"cümleye"* ifadesi vardır.

16 Angeli de St. Gotthard Savaşı'na atıfta bulunmuş ve Amcazade Hüseyin'in görüşlerine yer vermiştir. *"... Er zeigte ferner das Verderbliche der Meinung der Veziere, welche riethen, über die Donau und Theiss vorzugehen, Titel zu nehmen, und sodann das feindliche Lager anzugreifen. Er stellte die Schwierigkeiten vor, so viele Flüsse und Moräste zu übersetzen, und wies auf das Beispiel der Schlacht von St. Gotthard hin, wo der Feind ebenfalls einen Theil des türkischen Heeres ohne Widerstand den Fluss überschreiten liess, und dann vernichtend angriff..."*Bkz. (Angeli, 1876, s. 114)

tevakkuf buyurmayup asâkîr-i islâm ile ma'an[17] *garîmet*[18] *buyururlar ise Baçka yakasına varınca arada niçe sular olup mürûr u übûrda usret olduğundan ma'adâ geçtikten sonra dahî cenk el verir mi vermez mi ânâ göre ricât iktizâ eder ise düşman ensede alıkoyulup yine suları böyle ağır asker ile geçmek ne mertebe müte'essîr ve hatırnâk olduğu mülâhazaya muhtâç değil midir. Eğerçe*[19] *muhasara için yaya dahî ziyâde lâzım idi. Lakin elhamdul'il-lâhi te'alâ yine asakîr-i islâm çoktur Zemûn yakasına geçilip Varadin'e vardıkda düşman askeri Tuna suyunu geçip karşı gelirse yine avn-ı hakla döğüşülür avdet iktizâsı dahî* ***[4]****zuhûr eder ise asânlık vardır deyu düşman Varadin yakasına geçmeyip öte yakada tevakkufu ihtiyâr eder ise Varadin Kalesi'nin fethi müyesser olmağla kal'a alınmış olur üç senedir pâdişâh-ı sütûde-i sıfat hazretleri bi'z-zât serhad-i mensûreye gelir gider şân-ı âlilerine lâyık eserleri olur ve bu surette asâkir-i islâm nehr-i Tuna'dan ayrılmamayla donanma-yı hümâyûn ve zehâir sefâini hizmetinde olur bir türlü muzayaka çekilmez amma gayr-ı tarafa inhirâf olundukda müstevfî zehâir nakli*[20] *mümteni' olup on beş yirmi günden ziyâde tevakkuf mümkün olmamağla böyle müddet-i yesîrede*[21] *ne iş olabilur hesâret-i memleket kasd olunur ise düşman taburu durur iken bu niçe olur olduğu suretde dahî bu iş seferlerin âhirinde olagelmiştir…."*

Ordu harekete geçmeden önce Hüseyin Paşa'ya muhalif olanlar artık düşüncelerini gizlememekteydi. Ayrıca fikirlerinde ısrarcı olmaları karşısında Amcazâde artık elinden bir şey gelmeyeceği için sessizliğe bürünerek Belgrad'da kaldı.[22] Ordu ise bu sırada Tuna'ya doğru harekete geçmeğe başlamıştı:

Hareket ibtidâsından dilhâh üzere olduğu halde askerin dağılmasına bais ve bâdi olur iştir diye buna göre niçe cevab-ı bâ-sevap ile hayırlı ve selâmetli rey ü tedbîr eyledikde taraf-ı hilâfı ihtiyâr edenler mütenebbih olmayıp kalplerinde câygîr olan kasdlarına musırr olmalarıyla[23] *vezîr-i müşârün-ileyh Hüseyin Paşa dahî ibrâ-ı zimmet oldular. Kazaya rıza diye kendileri yine Belgrad'da kaldılar ve meşveretten kalkılıp Tuna suyunu mürûra mübâşaret olundu.*

Osmanlı ordusu, Koca Cafer Paşa'nın sefer planına göre hareket ederek Pançova yakasına geçmişti. Daha sonra Tameş ve Biga Nehri'ni birçok zorlukla geçerek Tisa Nehri kıyısına vardı. Ordunun nehirleri geçtiği esnada Elmas Mehmed Paşa'nın ve diğer vezirlerin askere karşı yaklaşımları hoş bulunmamıştı (BOA, A.VKN.d., 1700, s. 4). Bu kısım da Zübde-i Vekayiât ile isimsiz vakanüvis notunda oldukça benzer anlatılmıştır:

17 Bu ifade isimsiz vakanüvis notunda yer almaktadır.

18 Zübde-i Vekayiât'da bu ifade yerine "azîmet" ifadesi kullanılmıştır.

19 *"Eğerçe"* ifadesinden *"asâkîr-i islâm"* ifadesine kadar olan kısım isimsiz vakanüvis notunda geçmektedir.

20 Zübde-i Vekayiât'ta burada *"dahî"* ifadesi vardır.

21 Zübde-i Vekayiât'ta burada *"yesîre"* ifadesi yerine *"kalîl" ifadesi geçmektedir.*

22 Amcazâde Hüseyin Paşa'nın haklılığı sefer sonunda anlaşılmıştı. Fakat Osmanlı ordusu Zenta'da ağır bir yenilgi almış ve Sadrazam Elmas Mehmed Paşa başta olmak üzere vüzeradan çoğu hayatını kaybetmişti. Savaş kaybedilmişti ama Amcazâdenin bu ileri görüşlülüğü ona sadaret mührünü kazandırmıştı. (Nusretname, 2001, s. 300; Zübde, 1995, s. 626; Tarih-i Raşid, 2013, s. 547-548)

23 Zübde-i Vekayiât'ta *"olmalarıyla"* ifadesi yerine *"oldular"* ifadesi vardır.

> *"... Vezîr-i a'zâm dahî avâkıb-ı umûrı tedebbür ve ta'ammül eylemeyup ve telettuf-u müdâra ile te'lif-i kuluba mukayyed olmayup ve köprülerde asker ziyâde sıklet çekip vezîr-i a'zâmın ve sâir vüzerânın bu gûne keyfiyet ve hareketlerinden tevâif-i askerin hatırları şikeste olmuştu..."*

Osmanlı tarafında sefer güzergâhı tartışmaları Koca Cafer Paşa ve sadrazamın sefer planının kabul edilerek harekete geçilmesi ile şimdilik son bulmuştu. Osmanlıların nereden hareket edeceği ise Prens Eugen tarafından net olarak kestirilmemekteydi. Fakat Eugen, Osmanlı ordusunun Pançova'dan hareket etmesi ile onların Orta Macar ve Erdel tarafına gideceğini anlamıştı. Eugen bu sebeple Titel'den bir saldırı da beklememekteydi. Osmanlıların, Avusturya ordusunun Titel'e doğru ilerlemesini sağlayıp bu esnada Orta Macar ve Erdel'i ele geçireceklerini düşünüyordu (Angeli, 1876, s. 106). Gelişmeler Eugen'in tahmin ettiği gibi olmayıp, Osmanlı ordusu Titel önüne geldiğinde artık çok geçti. Titel Kalesi 9 Safer 1109/27 Ağustos 1697 tarihinde Osmanlılar tarafından ele geçirildi. (Nusretnâme, 2001, s. 309; Zübde, 1995, s. 623) Titel'in fethi konusu da isimsiz vakanüvis notu ile Zübde-i Vekayiât'ta benzer ifadelerle anlatılmıştır (BOA, A.VKN.d., 1700, s. 4).

> *"... Bu hâl ile Tuna ve Tameş ve Bega suları ubûr olunup Tisa suyunun kenarına vardıkda tabûr-ı makhûr geri çekilip atlı ve yaya*[24] *yedi sekiz bin mikdârı Nemçe geçit muhafazasına*[25] *kalmışlar idi. Vezîr-i a'zâm hod-kâmâne kimsenin sözünü dinlemeyip hemen geçmekte can atıp köprü kurulmadan ve karşı yakada Nemçe siperlenip mürûra top ve tüfenk ile mâni' olur iken yeniçeri serden geçdileri ve sâir tüfeng-endâz piyadegân ve donanma-yı hümâyûn levendâtı karşı yakaya döküldiler ve fazl-ı hakkla düşmanı meteresini zabt edip cânibeynden hamleler olunmağla iki üç sa'at kerr u fer ile..."*

İncelemeye konu olan isimsiz vakanüvis notunda Zenta Seferi bahsi birden yarıda bırakılmış; II. Mustafa'nın 1695 tarihli seferine geri dönülmüştür.[26] Lipova Kalesi'nin fethinden sonra Avusturya komutanı Veteran'ın mağlubiyeti, Lugoş'un fethinden sonra Şebeş Kalesi'nin muhasarası ve II. Mustafa'nın ordusuyla beraber Niğbolu üzerinden İstanbul'a dönüşü yine *Zübde-i Vekayiât* ile benzer şekilde anlatılmıştır. (Zübde, 1995, s. 558-560; BOA, A.VKN.d., 1700, s. 5-7) Ardından II. Mustafa'nın ikinci seferi olan 1696 seferi anlatılmaya başlamıştır. II. Mustafa bu sefer için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 17 Ramazan 1107/20 Nisan 1696'da Davutpaşa Sahrası'ndan hareketle Edirne'ye geçmiştir (Zübde, 1995, s. 580). Ordu kırk gün kadar Edirne'de konakladıktan sonra Belgrad'a doğru yola çıkılmıştı. (Sevinç, 2010, s. 19) Vakanüvis notunda Avusturya ordusunun hedefinde Temeşvar Kalesi olduğu öğrenildiğinden ordunun Belgrad'dan hareketle Temeşvar'a doğru geldiği ve burada gerçekleşen mücadeleler anlatılmaktadır. Bu bölümde ise anlatım yarıda kalmış ve not sona ermiştir.

24 *"yaya"* ifadesi Zübde-i Vekayiât'ta *"piyade"* olarak kullanışmıştır.
25 *"geçit muhafazası"* ifadesi yerine Zübde-i Vekayiât'ta *"Titel kal'asını muhafazaya"* ifadesi kullanılmıştır.
26 Bu sefer için bkz. (Sevinç, 2010)

Sonuç Yerine Bazı Mülâhazat;

İncelemiş olduğumuz sekiz sayfadan müteşekkil vakanüvis notu II. Mustafa'nın askerî faaliyetlerini konu almasından dolayı bu dönemi inceleyenler için önemli bir kaynaktır. Notta kayıt altına alınan bilgiler dönem kronikleri ile örtüşmekle beraber bazı kısımlarının *Zübde-i Vekayiât* ile benzer, bazı kısımlarının ise *Zübde-i Vekayiât* ile aynı olması bakımından dikkat çekmektedir. İsimsiz vakanüvis notu ile *Zübde-i Vekayiât* arasında önemli benzerlikler bulunmasından dolayı bu vakanüvis notunun -kesin olarak- Defterdar Sarı Mehmed Paşa'ya ait olduğunu iddia etmek çok yerinde olmayacaktır. Defterdar'ın ifadelerinin aynen bu notta da geçmesi ilk başta bu notun Sarı Mehmed Paşa'ya ait olabileceği hususunda heyecan uyandırsa da ona ait olduğuna dair somut bir delil bulunmamaktadır. Abdülkadir Özcan'ın çalışmasının giriş bölümünde de belirttiği gibi Raşid Mehmed Efendi haricinde, dönemin tarihçileri tarafından faydalanılmayan (Zübde, 1995, s. X) *Zübde-i Vekayiât* ile bu isimsiz vakanüvis notu arasındaki benzerlik bazı soruları akla getirmektedir. Bu not Defterdar Sarı Mehmed Paşa'ya mı Raşid Mehmed Efendi'ye mi yoksa başka birine mi aitti? Bu sorulara henüz bir cevap bulunamamakla beraber esasen böyle kaynakların kim tarafından yazıldığı değil Osmanlı tarih araştırmalarına katacağı katkı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gibi daha milyonlarca evrakı içinde barındıran Osmanlı Arşivi'nin zenginliği de bu vesileyle bir kez daha gözler önüne serilmiştir.

Kaynakça / References

Arşiv Belgeleri

** Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*

BOA, A.VKN.d.1700

** Avusturya Devlet Arşivleri (OeStA: Österreichisches Staatsarchiv)*

Hanedan, Saray ve Devlet Arşivi (HHStA: Haus-,Hof- und Staatsarchiv)

Harita Koleksiyonu: Kartenammlung

H III c 131, H III c 133

Portre Koleksiyonları: Sonderbestände Sammlungen Porträts

SB Sammlungen Porträts, 40

Kaynak Eserler

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, (1995), *Zübde-i Vekayiât - Tahlil ve Metin (1066-1116 / 1656-1704) ,* (Hazırlayan Abdülkadir Özcan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Râşid Mehmed Efendi, Çelebizâde İsmaîl Âsım Efendi, (2013), *Târih-i Raşid ve Zeyli,* C. I (Hazırlayanlar Abdülkadir Özcan, Ahmet Zeki İzgöer, Baki Çakır,Yunus Uğur) İstanbul: Klasik Yayınları.

Anonim Osmanlı Tarihi(1099-1116 / 1688-1704), 2000, (Hazırlayan Abdülkadir Özcan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, (2001), *Nusretnâme,* (Hazırlayan Mehmet Topal), İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Telif Eser ve Makaleler

Angeli, M. von (1876). *Feldzüge gegen die Türken 1697-1698 und der Karlowitzer Friede,* Wien.

Afyoncu, E. (2013). Zenta*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XLIV: 279-281.

Emecen, F. M., Afyoncu, E. (2018). *Savaşın sultanları: Osmanlı padişahlarının meydan muharebeleri, II,* İstanbul: Bilge Yayım Habercilik.

Erdoğan, A. (2019). Osmanlı arşivinde bulunan vakanüvis notları ve eksik bir Peçevî tarihi nüshası. *Hazine-i evrak arşiv ve tarih araştırmaları dergisi,* I, 102-111.

Hancz, E. (2007). Peçuylu İbrahim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XXXIV: 216-218.

Kantemir, D. (1980). *Osmanlı İmparatorluğunun yükseliş ve çöküş tarihi,* III, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kolçak*,* Ö. (2012). *XVII. yüzyıl askeri gelişimi ve Osmanlılar: 1660-1664 Osmanlı-Avusturya savaşları.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. İstanbul.

Köprülü, F. (1950). İlm-i nücûma ait bir risalenin tarihi kaynak olarak değeri*. Tarih dergisi,* I, 2, İstanbul.

Kütükoğlu, B. *Vak'anüvis*. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* XLII: 457-461.

Kreutel, R. F. (1981). *Der Löwe von Temeschwar: Errinnerungen an Cafer Pascha den Älteren, aufgezeichnet von seinem Siegelbewahrer Ali,* Graz: Styria Yayınevi.

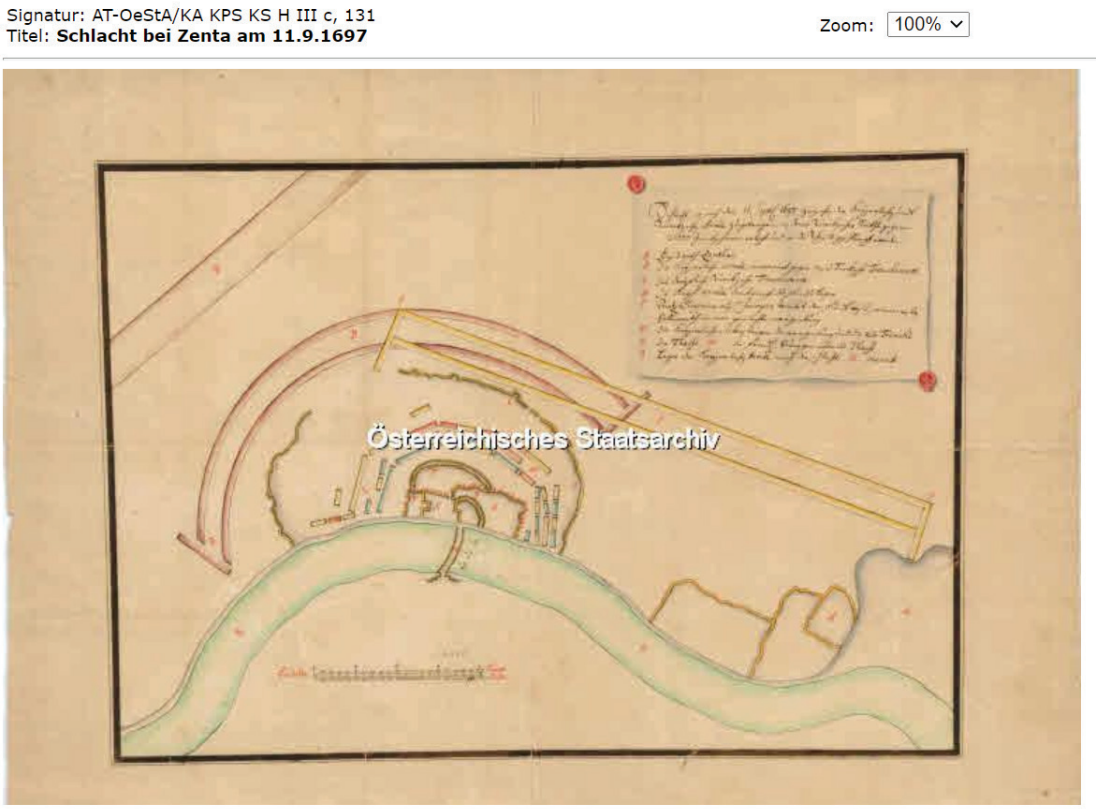
Özcan, A. (2013). II. Bayezid devri tarihçiliği ve ilk standart Osmanlı tarihleri. *FSM ilmî araştırmalar insan ve toplum bilimleri dergisi,* II, İstanbul.

Sevinç, T. (2010). *1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde organizasyon ve lojistik.* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.

Tuğluca, M. (2012). İyi lojistik, kötü taktik: St. Gotthard (1664) ve Zenta (1697) savaşlarının ortak taktik hataları. *On dördüncü askeri tarih kongresi,* Ankara: Genelkurmay Ataşe Daire Başkanlığı Türk Askeri Tarih Komisyonu.



Vakanüvis notunun ilk sayfası (BOA, A.VKN.d.1700)



Avusturya Devlet Arşivi'nde bulunan Zenta Seferine ait bir plan. (OeStA: Österreichisches Staatsarchiv/ KA KPS KS H III c, 131.)



OeStA/KA KPS KS H III c, 133
Avusturya Devlet Arşivi'nden (OeStA) Zenta Muharebesi ile ilgili bir harita (11.09.1697)



PRINZEN EUGEN VON SAVOYEN- SAVOİE DÜKÜ PRENS EUGEN
OeStA/HHStA SB Sammlungen Porträts, 40.